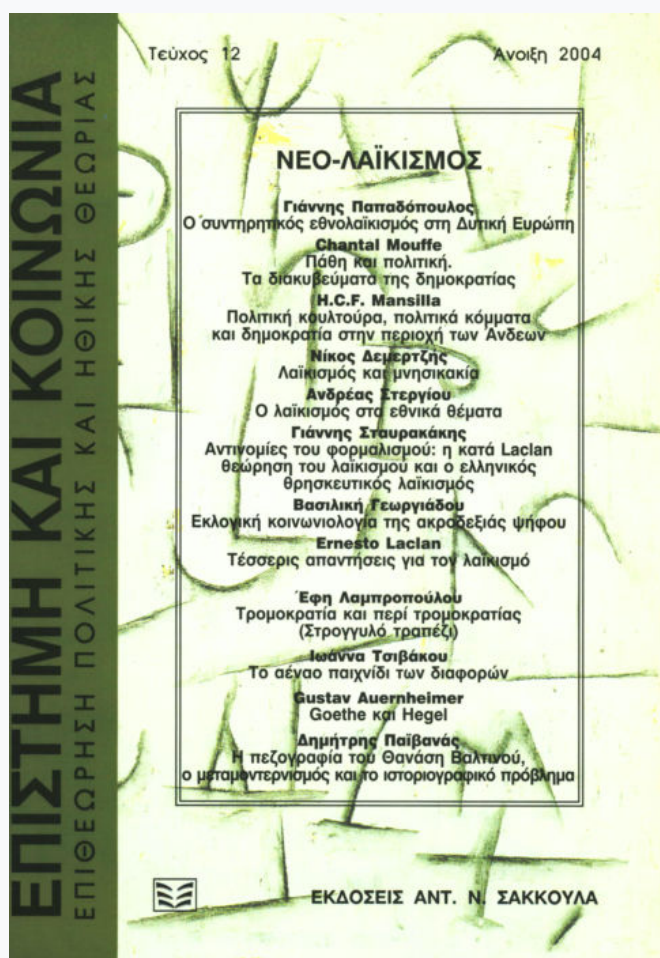

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 12 (2004)

Νεο-λαϊκισμός

Πολιτική κουλτούρα, πολιτικά κόμματα και δημοκρατία στην περιοχή των Άνδεων

H. C. F. Mansilla

doi: [10.12681/sas.767](https://doi.org/10.12681/sas.767)

Copyright © 2015, H. C. F. Mansilla

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Mansilla, H. C. F. (2015). Πολιτική κουλτούρα, πολιτικά κόμματα και δημοκρατία στην περιοχή των Άνδεων. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 55–73. <https://doi.org/10.12681/sas.767>

Πολιτική κουλτούρα, πολιτικά κόμματα και δημοκρατία στην περιοχή των Ύνδεων

H.C.F. Mansilla*

Στην ανάλυση που ακολουθεί ερευνάται η σχέση πολιτικής κουλτούρας, πολιτικών κομμάτων και δημοκρατίας στην περιοχή των Ύνδεων. Η πολιτική κουλτούρα είναι προϊόν της ώσμωσης παραδοσιακών δοξασιών και τρόπων ζωής των γηγενών με τη φωτωμένη με έντονα στοιχεία αυταρχισμού της αραβο-ισλαμικής κληρονομιάς ισπανο-ηβερική κουλτούρα. Προϊόν αυτής της ώσμωσης είναι ένας τύπος κουλτούρας στην οποία συνυπάρχουν αξίες και στάσεις που φτάνουν μέχρι τα βάθη της τοπικής κουλτούρας με σύγχρονες αξίες που χαρακτηρίζουν μοντέρνους πολιτισμούς. Αυτή η 'συμπυκνότητα' (simultaneousness) διαφορετικών πολιτισμών (cultures) στην ίδια περιοχή εμποδίζει τον εκσυγχρονισμό προπάντων του πολιτικού/κομματικού συστήματος, γεγονός που αποδεικνύεται με την επιστροφή σε παραδοσιακές στάσεις και συμπεριφορές κάθε φορά που επιτυγχάνεται μια κάποια πρόοδος στην υιοθέτηση φιλελεύθερων αρχών και δημοκρατικών διαδικασιών. Σημασία δίνεται στη διαπίστωση ότι είναι οι τυπικές ελίτ στις οποίες αναδεικνύονται με πολύ σαφή τρόπο οι περιπλοκοί δεσμοί της σύγχρονης με την παραδοσιακή κουλτούρα. Οι συντηρητικές αξίες, καλυμμένες με έναν επαναστατικό μανδύα, επιβιώνουν εμφανιζόμενες ως προοδευτικές και αντικομοφορμιστικές. Οι ίδιοι διανοούμενοι οι οποίοι, στο παρελθόν, έβλεπαν τη λύτρωση των λαών στη σοσιαλιστική επανάσταση πιστεύουν, τώρα, ότι ο φιλελεύθερος εκσυγχρονισμός και η εφαρμογή των κανόνων της φιλελεύθερης αγοράς θα μετατρέψουν τη Λατινική Αμερική σε 'Άνω Δύση'.

* Καθηγήτρια Πολιτικής Φιλοσοφίας, La Paz, Βολιβία.

I

Στην περιοχή των Άνδεων, οι στρατιωτικές δικτατορίες έχουν ξεπεραστεί εδώ και δύο δεκαετίες, η πραγματική όμως κατάσταση της Βολιβίας, του Περού και του Εκουαδόρ απέχει πολύ από το παράδειγμα και, κυρίως, από μια αποδεκτή εφαρμογή της αντιπροσωπευτικής, φιλελεύθερης και πλουραλιστικής δημοκρατίας· πλησιάζει περισσότερο στη λεγόμενη ελαττωματική δημοκρατία ('defective democracy'), σύμφωνα με τον ορισμό του Wolfgang Merkel (Merkel 1999 και Hawthorn 2002). Το πιο ανησυχητικό, όμως, είναι ότι αυτή η εξέλιξη δεν οφείλεται μόνο σε εξωτερικούς παράγοντες (οικονομική κρίση εισαγόμενη από το εξωτερικό, οδηγίες του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, επιδράσεις της παγκόσμιας αγοράς και των μέσων μαζικής επικοινωνίας¹), αλλά *επίσης* σε παλιές αξίες και κανόνες συμπεριφοράς που διατηρούνται *παράλληλα* με τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού. Εξ αυτών, ένα πρώτο ερώτημα της καθιερωμένης² πολιτειολογίας –αυτού του *mainstream* που κυριαρχεί– γεννάται ως αδιαμφισβήτητο στοιχείο αυτής της θεματικής.

Μπορεί να επιβεβαιωθεί ότι, μετά από πολλά χρόνια μετάβασης στη δημοκρατία³ και επίσημη είσοδο στην κακώς ονομαζόμενη παγκοσμιοποίηση, ο εκδημοκρατισμός στην περιοχή των Άνδεων δημιούργησε αξιοσημείωτους νομικούς και εκλογικούς θεσμούς που συμβιώνουν παραδόξως με κα-
νονιστικά προτάγματα, παραδοσιακές συνήθειες και προνεωτερικές καθη-
μερινές πρακτικές, τόσο ιδιαίτερες όσο και παράλογες. Πολλές φορές, ο εκδημοκρατισμός και ο εκσυγχρονισμός βοήθησαν ώστε να ενδυναμωθούν προνεωτερικές παραδόσεις και, με αυτόν τον τρόπο, να γίνουν πιο ανθεκτικές απέναντι σε πραγματικά προοδευτικές εξελίξεις. Αυτή η κατάσταση δεν ήταν δυνατόν να αλλάξει από τις τεχνικές της πολιτικής οι οποίες είναι, πλέον, ιδιαίτερα ευπρόσδεκτες. Αυτό το παράδοξο, το οποίο συνάδει με πλήθος εκσυγχρονιστικών εξελίξεων στην Ασία, στην Αφρική και στη Λατινική Αμερική, δεν μπορεί να εξηγηθεί επαρκώς με μια τεχνοκρατικής άποψης ανάλυση –και οι εξελίξεις αυτές είναι αρκετά κοινές πλέον στην ακαδημαϊκή ζωή. Πρέπει να ανατρέξει κανείς σε διεπιστημονικές εξηγήσεις που συνδυάζουν τις ιστορικές γνώσεις με την πολιτική ψυχολογία και την εμπειρική έρευνα. Οι κοινές αναλύσεις και ερμηνείες που ευνοούν οικονομικές στατιστικές και γεγονότα σχετικά με την παγκοσμιοποίηση δικαιολογούν την ύπαρξή τους, δεν μπορούν, όμως, να μας διαφωτίσουν σχετικά με τις πραγ-

ματικές συνέπειες της παραδοσιακής πολιτικής κουλτούρας των Άνδεων και τις τεχνικο-οικονομικές αλλαγές.

Σήμερα, η κατάσταση στην περιοχή των Άνδεων χαρακτηρίζεται από μια όλο και μεγαλύτερη πτώση του βιοτικού επιπέδου των μαζών, εξαιτίας της απώλειας της αξιοπιστίας των κομμάτων και των προγραμμάτων τους, της κυβερνητικής αστάθειας, της ανασφάλειας των πολιτών, της εκλογικής ρευστότητας και, ενίοτε, εξαιτίας και των εκρήξεων βίας.⁴ Οφείλεται, όμως, και σε παράγοντες που η καθιερωμένη πολιτειολογία προσπερνά: στην αδιάκοπη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος εξαιτίας της υλικής ανάπτυξης σε κάθε τομέα, στις πρακτικές συνέπειες των ολοένα αυξανόμενων προοδωτικών του πληθυσμού όσον αφορά το βιοτικό επίπεδο, στην ανοησία που αυξάνεται από τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και στα, ξεκάθαρα πλέον, αποτελέσματα μιας υπερβολικής αύξησης του πληθυσμού κατά τα τελευταία πενήντα χρόνια.

Τα παραπάνω έχουν προκαλέσει μια ποιοτική και ποσοτική αύξηση κάθε τύπου αιτημάτων των κατοίκων της περιοχής των Άνδεων, εκείνων δηλαδή που έχουν όλο και πιο στενές επαφές με τον υπόλοιπο κόσμο και μοιράζονται όλο και περισσότερο τις καταναλωτικές συνήθειες της παγκόσμιας κοινωνίας. Καθώς δε, η ικανοποίηση αυτών των αιτημάτων είναι αδύνατη, τουλάχιστον για την πλειονότητα του πληθυσμού, δημιουργείται μια γενικευμένη αίσθηση απογοήτευσης η οποία μεταφράζεται, συχνά, σε βίαιες ενέργειες. Η σταδιακή επιδείνωση της κατάστασης του φυσικού περιβάλλοντος, η σπανιότητα κατάλληλων καλλιεργήσιμων εκτάσεων, οι συγκρούσεις για γη, νερό και φυσικούς πόρους, καθώς και η συγκέντρωση στα μεγάλα αστικά κέντρα μας δείχνουν τι σήμαινε και τι σημαίνει να παραβλέπει κανείς ενσυνείδητα τα οικολογικά και δημογραφικά προβλήματα, ωσάν οι πολιτικές συντήρησης της φύσης και ο μακροπρόθεσμος σχεδιασμός να είναι πολυτέλεια που οι κοινωνίες των Άνδεων δεν μπορούν και δεν θα έπρεπε να απολαμβάνουν.⁵

Κοντά σε αυτά τα φαινόμενα –και καθώς μοιάζει ως λύση–, εξαπλώνεται ένα παράξενο μίγμα ψευδοθρησκευτικών δοξασιών, ντόπιων δογμάτων, τοπικών κινημάτων και ινδιάνικων⁶ αξιών και των λεγόμενων *απολιτικών* τάσεων· όλα δε αυτά μαζί τα ενισχύουν συχνά οι κατά καιρούς χαρισματικοί ηγέτες. Πρόκειται για αποτελέσματα και σημεία της κρίσης στην οποία βρίσκονται οι λαοί των Άνδεων. Πρέπει να σημειωθεί, πάντως, το γεγονός ότι όλα τα έως τώρα πειράματα με κυβερνήσεις λαϊκιστικές ή και ιθαγενών τόσο στην κεντρική όσο και την τοπική διοίκηση έχουν οδηγήσει σε απογοήτευση διότι, εκτός από την αναπαράγωγή των φαινομένων διαφθοράς στην πιο

ασυγχώρητη μορφή τους, δεν κατάφεραν να βρουν λύσεις στα προβλήματα των κρατών της περιοχής. Πέρα από τις αδιαμφισβήτητες χαρακτηριστικές ικανότητές τους, οι νεολαϊκιστές ηγέτες κατέληξαν να είναι 'μινιμαλιστές ηγέτες' (*lideres minimalistas*) (Mayorga 2002: 89).

Είναι σημαντικό να καταδειχθεί άλλο ένα σύνολο κινήτρων εξαιτίας του οποίου η σύγχρονη δημοκρατική-φιλελεύθερη πολιτική κουλτούρα δεν έχει καταφέρει να θεμελιωθεί επαρκώς στην περιοχή των Άνδεων. Οι πρακτικές και οι αρχές δημοκρατικού-φιλελεύθερου χαρακτήρα παραμένουν, για τη συλλογική μνήμη, ακόμη συνδεδεμένες με την παλιά παραδοσιακή ελίτ και το ολιγαρχικό κομματικό της σύστημα. Οι εκσυγχρονιστικοί στόχοι της παλιάς ελίτ (μέχρι τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 περίπου) δεν επιτεύχθηκαν αφού μια αυθεντική φιλελεύθερη-δημοκρατική κουλτούρα θεωρείτο ξένη από την πλειονότητα του πληθυσμού, η οποία επηρεαζόταν –και επηρεάζεται ακόμη– από τον αυταρχισμό της προϊσπανικής παράδοσης και από την ιβηροκαθολική κουλτούρα της αποικιακής περιόδου. Από την άλλη, η φιλελεύθερη δημοκρατία καταπολεμήθηκε με σκληρότητα ήδη στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 από τις 'νέες' εθνικιστικές και επαναστατικές δυνάμεις που διακατέχονταν από το οργανωτικά συγκεντρωτικό και κάθετο πνεύμα των εθνικιστικών και σοσιαλιστικών πειραμάτων σε όλο τον κόσμο.⁷ Η πάλη ενάντια στην ολιγαρχία απέκρυβε αποτελεσματικά το γεγονός ότι αυτά τα ριζοσπαστικά ρεύματα απεχθάνονταν τη δημοκρατία σε όλες τις μορφές και, τελικά, αντιπροσώπευαν μια αυταρχική παράδοση καλά ριζωμένη στα μεσαία και τα κατώτερα στρώματα, στις αγροτικές περιοχές και τις μικρές πόλεις και σε όλες τις κοινωνικές ομάδες που είχαν παραμείνει αωνίως απομονωμένες από τον έξω κόσμο. Στη Βολιβία, στο Περού και στο Εκουαδόρ τα καθεστώτα του μεταρρυθμιστικού εθνικισμού αναβίωσαν, στο όνομα της ταχείας ανάπτυξης, τις παραδόσεις του αυταρχισμού και του συγκεντρωτισμού, τις δικτατορικές μορφές διαχείρισης 'ανθρώπινων πόρων' και τις παλιές πρακτικές ανταποδοτικών (*prebendal*) και πελατειακών σχέσεων στην πιο ωμή μορφή τους. Για αρκετό καιρό, ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης αντιλαμβανόταν αυτό το φαινόμενο ως μια υγιή επιστροφή στην εθνική κληρονομιά, στη λαϊκή γνώση για το πώς ασκείται πολιτική ενώ, επιπλέον, το θεωρούσε ως μια απαραίτητη αποδοκιμασία προς τα 'ξένα' και 'κοσμοπολιτικά'⁸ συστήματα. Παρά τη στροφή στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία και την εφαρμογή νεοφιλελεύθερων πολιτικών, ένα σημαντικό κομμάτι αυτών των παραδοσιακών και αυταρχικών ρευμάτων επηρεάζει ακόμη

αποφασιστικά τη συμπεριφορά μεγάλων κοινωνικών ομάδων στην περιοχή των Άνδεων.

Εν τω μεταξύ, η κακή κυβερνητική πολιτική των λαϊκιστικών και αριστερών κομμάτων από τη μία, και των νεοφιλελεύθερων καθεστώτων από την άλλη, έχει οδηγήσει στην απαξίωση ολόκληρου του κομματικού συστήματος των χωρών αυτών· ουσιαστικά, καμιά πλέον πολιτική τάση δεν ξεφεύγει τελείως από τη συλλογική απέχθεια. Αναρίθμητες έρευνες κοινής γνώμης, τα δελτία του LATINOBARÓMETRO και τα δημοσιεύματα του Τύπου στην περιοχή των Άνδεων μας δείχνουν ότι τα πολιτικά κόμματα ανταγωνίζονται για τον έλεγχο της δικαστικής εξουσίας και της αστυνομίας, ώστε να καταλάβουν τους δημόσιους θεσμούς που εκτιμά ο λαός σε μεγαλύτερο βαθμό (στις πρώτες θέσεις βρίσκονται η καθολική εκκλησία και τα ΜΜΕ). Τα παραπάνω ισχύουν επειδή η τάξη των πολιτικών είναι προσκολλημένη στους λιγότερο δημοφιλείς κανόνες συμπεριφοράς και επειδή οι πολιτικοί ασκούν ή ανέχονται τις πιο επαχθείς συνήθειες του λατινοαμερικανικού παρελθόντος (όπως είναι το συστηματικό 'ξαλάφρωμα' του δημόσιου ταμείου).

Η άσχημη αυτή κατάσταση στο κοινωνικο-πολιτικό πεδίο επηρεάζει αρνητικά τη στάση των πολιτών απέναντι στα κόμματα και τους ηγέτες, ενώ η αποτυχία των εκσυγχρονιστικών διαδικασιών εντείνει την απογοήτευση και αυξάνει τον σκεπτικισμό απέναντι στο δημοκρατικό-φιλελεύθερο μοντέλο λειτουργίας του κράτους. Εάν, όμως, αναλύσουμε με προσοχή αυτή την αρνητική στάση των πολιτών θα δούμε ότι η κατάσταση, όπως συχνά συμβαίνει, είναι πολύ πιο περίπλοκη και τα χαρακτηριστικά της πολύ πιο σύνθετα και αντιφατικά. Σύμφωνα με τις δημοσκοπήσεις γύρω από την πολιτική κουλτούρα των κατοίκων της περιοχής των Άνδεων, οι πολίτες, παρότι δεν είναι ικανοποιημένοι από τον συγκεκριμένο τύπο δημοκρατίας, δηλώνουν, γενικά, ότι αποδέχονται τη δημοκρατία ως το βέλτιστο τρόπο συνύπαρξης. Αυτή, όμως, η εκτίμηση δεν επεκτείνεται σε συγκεκριμένους θεσμούς και, ακόμη λιγότερο, στους ίδιους τους πολιτικούς. Μάλιστα, οι ερωτώμενοι απαντούν, επί παραδείγματι, ότι οι δραστηριότητες των κομμάτων τους προκαλούν δυσπιστία, απέχθεια, ανία, αδιαφορία ή οργή ταυτόχρονα, όμως, πιστεύουν ότι η δημοκρατία είναι απαραίτητη και ότι τα κόμματα είναι 'δυστυχώς' αναπόφευκτα.

Για τον παραπάνω λόγο, είναι χρήσιμο να ξεχωρίσουμε ορισμένα από τα χαρακτηριστικά αυτής της περίπλοκης και αντιφατικής πραγματικότητας.

II

Τα τελευταία είκοσι χρόνια έχουν πραγματοποιηθεί συνταγματικές, νομικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις μεγάλης έκτασης, οι οποίες δεν έχουν εμποδίσει –ούτε καν μετριάσει– τα παλαιά γραφειοκρατικά ήθη, τις γελοίες πρακτικές διαφθοράς και τις φαύλες δημόσιες πολιτικές. Για παράδειγμα: η αναδιοργάνωση της δικαστικής εξουσίας –η δημιουργία καινούριων οργάνων όπως το Συνταγματικό Δικαστήριο, ο Συνήγορος του Πολίτη και η θέσπιση νέων κωδίκων– δεν κατάφερε να αλλάξει παρά ελάχιστα τις διαδικασίες χρηματισμού, κωλυσιεργίας και αναποτελεσματικότητας που χαρακτηρίζαν τα δικαστήρια από την αποικιακή εποχή. Ο εκσυγχρονισμός της κρατικής διοίκησης και των σωμάτων ασφαλείας (κυρίως της αστυνομίας) δεν έχει καταφέρει ούτε να ξεπεράσει τις ενοχλητικές γραφειοκρατικές διαδικασίες και τις παράλογες συνήθειες ούτε να εμποδίσει τη θεαματική αύξηση του αισθήματος ανασφάλειας των πολιτών τα τελευταία χρόνια. Ποτέ δεν είχαν συζητηθεί τόσο έντονα θέματα προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος (συμπεριλαμβανομένων των πολλών συναντήσεων κορυφής και της δημιουργίας αναρίθμητων κινήσεων αφιερωμένων σε οικολογικά θέματα, όπως η θέσπιση Υπουργείου Αειφόρου Ανάπτυξης στη Βολιβία) και ποτέ δεν είχαν χαθεί τόσα δάση όσα τα τελευταία δέκα χρόνια, μετά δηλαδή τη Συνάντηση Κορυφής για τη Γη το 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο. Ποτέ δεν έγιναν τόσες προσπάθειες εκσυγχρονισμού για τη διεύρυνση και τη βελτίωση των εξουσιών της τοπικής αυτοδιοίκησης και ποτέ δεν παρατηρήθηκε ένα τόσο μεγάλο κύμα διαφθοράς και σφετερισμού κονδυλίων στον χώρο των δήμων και των αποκεντρωμένων περιοχών.

Οι λαοί των Άνδεων παρατηρούν και άλλες πλευρές αυτού του κοινωνικο-πολιτικού φαινομένου. Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία, συνδεδεμένη με την οικονομία της ανοιχτής αγοράς, ελέγχεται από ελίτ και πολιτικά κόμματα των οποίων η αποτελεσματικότητα, οι ηθικές αρχές, ακόμη και η *κοινή λογική* έχουν καταλήξει να είναι αρετές υπό εξαφάνιση. Ταυτόχρονα όμως –και αυτό είναι το πιο ανησυχητικό– αυτή η κατάσταση προσλαμβάνεται από τους πολίτες ως φυσιολογικό φαινόμενο, ως κάτι, δηλαδή, που οι κοινοί θνητοί δεν μπορούν να αλλάξουν με συνειδητές πράξεις, με αποτέλεσμα η καταληλότερη αντιμετώπιση να θεωρείται η παθητικότητα και η παραίτηση. Απόδειξη του παραπάνω είναι η συμπεριφορά της κοινωνίας στις εκλογές, οπότε καλείται να επιλέξει ελεύθερα κυβερνώντες και πολιτικά κόμματα των οποίων η φήμη, για αρκετό χρονικό διάστημα, είναι απλώς ασήμαντη. Πρό-

κεται για μια παθητική στάση που συνάδει με σποραδικές και άνομες εκρήξεις πολιτικής βίας, εκρήξεις που ελάχιστα φορές καταφέρνουν να επιφέρουν ευρείες κοινωνικές αλλαγές.

Πρέπει να σημειωθεί ότι, στην περιοχή των Άνδεων, τα βασικά στοιχεία της πολιτικής κουλτούρας εξακολουθούν να είναι, κυρίως, οι παλιοί ανταρχεικοί κανόνες των προϊσπανικών πολιτισμών και της ιβηρο-καθολικής παράδοσης των ισπανικών αποικιών. Τα στοιχεία αυτά εντοπίζονται, για παράδειγμα, σε μεγάλη έκταση στη στάση ανεκτικότητας απέναντι σε μια συγκεντρωτική, γραφειοκρατική, ανεπαρκή και διεφθαρμένη διοίκηση, όπως επίσης και στη στάση αδιαφορίας απέναντι σε έναν μιμητικό και απάνθρωπο εκσυγχρονισμό, με άλλα λόγια σε όψεις του εκσυγχρονισμού που μακροπρόθεσμα μειώνουν την ποιότητα ζωής. Απέναντι σε αυτό υπάρχει το επιχείρημα της ανάδειξης μιας ισχυρής αντίθεσης λόγω ακριβώς της συλλογικής απογοήτευσης από τις δημόσιες πολιτικές και τα αποτελέσματα των μίζερων κυβερνητικών δράσεων μετά τον τερματισμό των στρατιωτικών δικτατοριών (περίπου 1980-85). Υπάρχουν, όμως, ισχυρές ενδείξεις ότι παρά την επαναστατική τους ρητορική και την κριτική τους για την εκτεταμένη διαφθορά, οι ομάδες που ήταν αντίθετες στο υπάρχον 'σύστημα' της περιοχής, ψάχνουν τελικά να επαναπροσδιορίσουν τη θέση τους μέσα στο ίδιο σύστημα, διατηρώντας τις πιο εμφανείς στάσεις της συντηρητικής-καθιερωμένης νοοτροπίας.

Πολλές ομάδες του πληθυσμού των Άνδεων διαδηλώνουν ενάντια στην κακή διακυβέρνηση και τα αποτελέσματά της, ταυτόχρονα όμως προσκολλώνται σε κανονιστικές αξίες και σε διαδικασίες ιδιαίτερας διαδεδομένες, οι οποίες καθιστούν αδύνατη (ή, τουλάχιστον, βραχυπρόθεσμα απίθανη) μια πραγματικά σοβαρή τροποποίηση των άλογων πρακτικών της δημόσιας πολιτικής. Όλοι οι λαοί έχουν διατηρήσει για μεγάλα χρονικά διαστήματα διαδικασίες και συμβάσεις χωρίς να τις θέσουν υπό αμφισβήτηση και εκεί ακριβώς έγκειται η ισχύς τους, αφού αναπαράγονται από μόνες τους και δεν απαιτούν περαιτέρω επιχειρήματα για να δικαιολογήσουν την ύπαρξή τους. Αποτελούν, λοιπόν, βασικούς κανόνες προσανατολισμού που είναι προφανείς, κατανοητοί και σεβαστοί από ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Καταλήγουν να εκτιμώνται ως διακριτικά στοιχεία του αυθεντικού χαρακτήρα του λαού, στοιχεία δηλαδή της συλλογικής ταυτότητας. Μακροπρόθεσμα, η διατήρηση διαδικασιών και συμβάσεων που είναι ξεπερασμένες ή, ακόμη, και παράλογες, συνιστά αφ' ενός μεν σημαντικό εμπόδιο για όλη την πορεία του εκσυγχρονισμού, ενώ αφ' ετέρου συμβάλλει στη διαιώνιση οπισθοδρομικών και ενοχλητικών κοινωνικών συνθηκών. Τέτοιες συνθήκες είναι κοινές

στη δικαστική εξουσία και τη δημόσια διοίκηση (όπως η ενδημική διαφθορά, ο συγκεντρωτισμός, η προσκόλληση στην παράδοση, ο πληθωρισμός γραφειοκρατικών διαδικασιών), που αν και ποτέ δεν εγκρίθηκαν από οποιοδήποτε αντιπροσωπευτικό όργανο και ποτέ δεν κωδικοποιήθηκαν ως επίσημοι κανόνες, εντούτοις, στην πραγματικότητα, κατέχουν θέση αδιαμφισβήτητων κανόνων συλλογικής συμπεριφοράς, κάτι που σημαίνει ότι δεν υπήρχε λόγος να θεσπιστούν ως διαδικασίες με τρόπο επίσημο και προφανή, αφού ανέκαθεν έχαιραν ευρείας και σταθερής αναγνώρισης. Το πιο ξεκάθαρο και επικίνδυνο παράδειγμα ήταν η πολιτική κουλτούρα του αυταρχισμού, της οποίας η σιωπηρή αποδοχή από τις συντηρητικές δυνάμεις καθώς και, παραδόξως, από τα κόμματα της Αριστεράς, το συνδικαλιστικό κίνημα, τους δασκάλους και τους προοδευτικούς διανοούμενους, υποδηλώνει διαδικασίες και κανόνες με μεγάλη ισχύ στην καθημερινή ζωή.

Οι επαναλαμβανόμενοι παράγοντες της συλλογικής νοοτροπίας και της πολιτικής κουλτούρας του αυταρχισμού είναι παροδικοί. Δεν συνιστούν αμετακίνητες, συνεχείς και αμετάβλητες αξίες των λαών και των κοινωνιών, αν και μπορεί να ισχύουν για αρκετές γενιές. Οι παράγοντες, όμως, που επιδρούν στην εκλογική νοοτροπία μπορεί να παραμένουν εν ισχύ για πολύ μεγάλες περιόδους, οπότε και καθορίζουν, τουλάχιστον εν μέρει, αυτό που αποκαλούμε συλλογική ταυτότητα. Πολλά από τα στοιχεία των πολιτικών θεσμών που κληρονομήθηκαν και παραμένουν από την εποχή των ισπανικών αποικιών (όπως η προσκόλληση στην παράδοση, ο νεποτισμός και η ευνοιοκρατία) δεν συμβάλλουν στην εδραίωση της εμπιστοσύνης των πολιτών στην ισονομία ούτε στην αντικειμενικότητα οποιασδήποτε ενέργειας της δημόσιας διοίκησης (Pietschmann 1985: 434 κ.ε. και Véliz 1980). Εδώ και αιώνες, το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού ταυτίζει τον κυβερνητικό θώκο με τον εκάστοτε κάτοχό του. Ο πολιτικός ηγέτης που έχει τη δυνατότητα να διανέμει κρατικές θέσεις θεωρείται, κατ' ουσίαν, ο νόμιμος ιδιοκτήτης της εξουσίας. Οι ισχυροί έχουν μια παρόμοια οπτική: εξυπηρετούνται από το κράτος και χορηγούν 'μίξες', εξασφαλίζουν τα συμφέροντά τους και 'τοποθετούν' καταλήλως την πελατεία και τους συγγενείς τους. Στα πλαίσια της προσκόλλησης στην παράδοση αμβλύνεται η διαφορά μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού: ο κρατικός τομέας προσλαμβάνεται από τους πολιτικούς ως εν δυνάμει επέκταση του ιδιωτικού. Το κράτος δικαίον –που μπορεί άλλιστα να υφίσταται στα χαρτιά– δεν φτάνει στον λαό, δεν διαπερνά τη νοοτροπία των λαϊκών στρωμάτων. Ο πληθυσμός δεν εμπιστεύεται τις κυβερνητικές ενέργειες. Ό-

λες αυτές οι συνθήκες συμβάλλουν, ήδη από την αποικιακή περίοδο, στην παγίωση της αποκαλούμενης ‘δομικής διαφθοράς’ (Mols 1981: 38).

Ο πολίτης επιδιώκει την επίτευξη των στόχων του ή κάποια δικαστική απόφαση πέρα από τη νομιμότητα με τη στενή έννοια. Κάτι τέτοιο αναδεικνύει μια νοοτροπία που χαρακτηρίζεται από πανουργία, υποκρισία, ατομικές ευκαιρίες και πρωτοβουλίες, και όχι μια πολιτική κουλτούρα βασισμένη σε λογικές αρχές, σύμφωνη με το κράτος δικαίου, με σεβασμό στον πολίτη και στον πλουραλισμό και με προοπτική να διατηρηθεί στον χρόνο. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι η προδιάθεση για τα κόλπα και τις πονηρίες –η αποφυγή νόμων και συμβάσεων με τρόπο που θεωρείται συνήθης και σχεδόν νόμιμος– αντλεί, τουλάχιστον εν μέρει, από την ισλαμική παράδοση (Tibi 1996: 203 επ.), η οποία γέννησε μια νοοτροπία που τρέφει ελάχιστη εκτίμηση στο κράτος δικαίου. Κατά τη διάρκεια της αποικιακής περιόδου και όσον αφορά την περιοχή των Άνδεων, το πιο σημαντικό μεταναστευτικό ρεύμα προήλθε από τη νότια Ισπανία, από περιοχές όπως η Ανδαλουσία, η Εξτρεμαδούρα και η Μούρθια, οι οποίες είχαν μείνει περισσότερο διάστημα υπό αραβο-ισλαμικό καθεστώς από ό,τι οι υπόλοιπες περιοχές της Ιβηρικής Χερσονήσου. Αυτοί οι πληθυσμοί ταπεινής καταγωγής εκτέθηκαν στους αυταρχικούς και συλλογικούς παράγοντες της λαϊκής αραβο-ανδαλουσιανής κουλτούρας και δεν γνώρισαν την πιο φιλελεύθερη και λιγότερο συγκεντρωτική νοοτροπία της Καταλονίας και της βόρειας Ισπανίας. Ο λαός εκείνος που απεχθανόταν τις χειρωνακτικές εργασίες, αλλά και κάθε πνευματική προσπάθεια, ενσάρκωνε μια αυταρχική οπτική του κόσμου. Από αυτόν τον λαό προέρχεται μέχρι σήμερα ένα σημαντικό κομμάτι των κοινωνικών και πολιτικών ελίτ στις χώρες των Άνδεων.

Η κουλτούρα αυτών των ανθρώπων επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη νοοτροπία των λαών στην περιοχή των Άνδεων και δεν θεωρείται ως κάτι αρνητικό από την πλειονότητα του πληθυσμού. Οι πλούσιοι και οι ισχυροί πάντοτε γνώριζαν πώς να αποφεύγουν τις επιταγές των νόμων και πώς να αποκομίζουν ευνοϊκές αποφάσεις από προσηνείς δικαστές. Μέσα στην ίδια πολιτιστική παράδοση, για τα μεσαία και κατώτερα στρώματα ο νόμος αντιπροσωπεύει μια παράξενη πραγματικότητα, αυθαίρετη και χωρίς ηθική ισχύ. Το λαϊκό ρητό που λέει: *‘Για τους φίλους τα πάντα, για τους εχθρούς ο νόμος’*, αποτελεί ένα πολύ καλό παράδειγμα αυτής της κατάστασης, καθώς εγκλωπώνει, αφ’ ενός, τη μεροληψία και την αυθαιρεσία των αρχών όταν υπάρχει η πολιτική θέληση και, αφ’ ετέρου, την αντίληψη, ιδιαίτερα ριζωμένη σε όλη

την κοινωνία, ότι ο νόμος είναι βασικά τιμωρία και κατάρα (Garcia Hamilton 1998, 193 και Haring 1972).

III

Κατά την ανάλυση μιας μεγάλης δημοσκόπησης (που πραγματοποιήθηκε το 1999), ο Jorge Lazarte αναδεικνύει σημαντικά στοιχεία για την κατανόηση του γιατί η σύγχρονη και δημοκρατική συμπεριφορά δεν έχει παγιωθεί στη Βολιβία παρά τις τόσες εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις ήδη από το 1985⁹ (η κατάσταση στο Περού και το Εκουαδόρ δεν διαφέρει ουσιαστικά). Από τη μια, μπορεί να αποδειχθεί εμπειρικά ότι μια αξιοσημείωτη πλειονότητα του πληθυσμού (71%) προτιμά τη δημοκρατία από οποιαδήποτε άλλη μορφή πολιτεύματος και θα ήταν διατεθειμένη να την προστατεύσει αν κινδύνευε (85%), και αυτό παρότι μόνον το 48% των ερωτηθέντων εκφράζει ικανοποίηση από τα απτά της αποτελέσματα (Lazarte 2000: 32 επ. και Seligson 2001: 55).¹⁰ Όπως υποστηρίζει ο Lazarte, κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχει αναπτυχθεί μια καινούρια ευαισθησία, αρκετά σύγχρονη, η 'αποστρέφηση για τον κίνδυνο' (που συνεπάγονται, π.χ., οι προτάσεις και τα προγράμματα των ριζοσπαστών). Σε αυτή την ευαισθησία βασίζονται η προδιάθεση για διάλογο και η απόρριψη της πολιτικής βίας (η τελευταία γίνεται αποδεκτή μόνο από το 5% του πληθυσμού) (Lazarte 2000: 48 και 64). Ταυτόχρονα, όμως, παρατηρούνται αξίες και συλλογικές συμπεριφορές της παλιάς εποχής, οι οποίες εμποδίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή της σύγχρονης δημοκρατίας. Τέτοιες είναι η μικρή σημασία που δίνει ο πληθυσμός στην τήρηση των νόμων (η ύπαρξη των νομικών σωμάτων εξακολουθεί να θεωρείται απλώς τυπική), καθώς και η γενικευμένη άποψη ότι η δικαιοσύνη υπάρχει μόνο για κάποιους προνομιούχους (Lazarte 2000: 50-52). Ακόμη πιο ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι φαίνεται να αμφισβητείται η άσκηση ορισμένων θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κυρίως η ελευθερία της έκφρασης, την οποία ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού δεν προτίθεται να παραχωρήσει στους άλλους –τους διαφωνούντες ή τους απλώς διαφορετικούς. Η ανεκτικότητα χαίρει πολύ χαμηλής εκτίμησης από τη μάζα του πληθυσμού (5% στην έρευνα). Σε συνδυασμό με το προηγούμενο σημείο αξίζει να αναφερθεί και η θετική άποψη για τον αποκλεισμό των αυτοκινητοδρόμων (καταπάτηση των δικαιωμάτων τρίτων) και η τάση να μη γίνονται σεβαστές οι αποφάσεις των αρχών (π.χ. δικαστικές αποφάσεις) αν αυτές είναι αντίθετες με τα συμφέροντα των ερωτηθέντων. Σύμφωνα με τον Lazarte, ένα σεβαστό κομμάτι της

κοινωνίας συγγέει τις αρχές με την εξουσία και την τελευταία με την αυθαιρεσία, κάτι που στο παρελθόν ίσχυε σαφώς (στο σημείο αυτό έχει σημασία να σημειώσουμε ότι παρά τον εκσυγχρονισμό των τελευταίων ετών, αυτό δεν έχει αλλάξει καθόλου). Οι κάτοικοι των Άνδεων είναι όλο και περισσότερο συνεπείς όσον αφορά τα δικαιώματά τους, όχι όμως και τις υποχρεώσεις τους, κάτι που καθιστά πιο εύκολη την καταπάτηση των δικαιωμάτων τρίτων (Lazarte 2000: 67 και 73 κ.ε.).¹¹ Όπως υποστηρίζει ο Lazarte, η εμπειρία δείχνει τη συνύπαρξη δημοκρατικού προσανατολισμού με παλιούς αυταρχικούς κανόνες: τα ίδια άτομα που στηρίζουν τη δημοκρατία συνεχίζουν να τηρούν αυταρχικές αξίες και ζουν έτσι 'μεταξύ δύο κόσμων' (Lazarte 2000: 110 και 115).¹² Πρόκειται για ένα παγκόσμιο φαινόμενο, στην περιοχή όμως των Άνδεων το χάσμα μεταξύ των δύο συστημάτων αξιών παγιώνεται έτσι ώστε η ενστάλαξη της σύγχρονης δημοκρατίας να μένει ουσιαστικά στα χαρτιά. Οι κανόνες του αυταρχισμού είναι βαθιά ριζωμένοι στη συλλογική συνείδηση και δυσκολεύουν την ανάδειξη μιας κοινωνίας πιο ανοιχτής, ανεκτικής και πλουραλιστικής.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούν, έστω και ακροθιγώς, οι περιπλοκοί και παράδοξοι δεσμοί μεταξύ της τάξης των διανοούμενων και της παραδοσιακής κουλτούρας του αυταρχισμού. Έχουν να κάνουν, κυρίως, με τη διατήρηση από τους διανοούμενους συντηρητικών αξιών και κανόνων που έχουν καθιερωθεί υπό το μανδύα στάσεων οι οποίες θεωρούνται προοδευτικές και αντικοφορμιστικές. Για παράδειγμα, αυτοί που τώρα προπαγανδίζουν άκριτα την οικονομία της αγοράς, τον άκρατο εκσυγχρονισμό και την αντιπροσωπευτική δημοκρατία συνδυασμένη με απεριόριστο οικονομικό φιλελευθερισμό, είναι οι ίδιοι που πριν από λίγα χρόνια ευλογούσαν, με την ίδια θέρμη, τις αξεπέραστες αρετές της θεωρίας του μαρξισμού και της πράξης του σοσιαλισμού. Όπως στο παρελθόν πίστευαν στη λύτρωση που θα έφερνε η σοσιαλιστική επανάσταση, σήμερα θεωρούν ότι οι προσπάθειες εκδημοκρατισμού και εκσυγχρονισμού θα μετατρέψουν τη Λατινική Αμερική σε 'Απώ Δύση', δηλαδή σε ένα σύνολο εθνών που θα συγκρίνεται μακροπρόθεσμα με τα ζηλευτά μητροπολιτικά έθνη. Όπως ήδη διαφαίνεται, η εξάντληση του νεοφιλελεύθερου φονταμενταλισμού και η επιστροφή σε κρατιστικά στοιχεία θα επιτρέψουν αυτοί οι ίδιοι κύριοι να πλαισιώσουν υπέρ των μικτών μοντέλων που πιθανώς θα επικρατήσουν τα επόμενα χρόνια. Αυτή η στάση έχει να κάνει με τη μιμητική παράδοση, μια παράδοση που στερείται πρωτοτυπίας και πηγάζει από την αποικιοκρατία. Σήμερα, τα 'προϊόντα του Βορρά' –δηλαδή ο πιο δογματικός σοσιαλισμός ή ο πιο χονδροειδής φιλελευθερισμός–

γίνονται αποδεκτά με την ίδια επιπολαιότητα εφ' όσον αυτό προστάζει η μόδα της στιγμής.

IV

Η τάση που επικρατεί στην περιοχή των Άνδεων στην τρέχουσα περίοδο είναι μια τεχνοκρατική οπτική της δημοκρατίας και του εκσυγχρονισμού. Καθώς ο τελευταίος γίνεται αντιληπτός ως η διάχυση μιας *εργαλειακής ορθολογικότητας*, το δημοκρατικό σύστημα θεωρείται το καταλληλότερο, εάν εξασφαλίζει τη νομιμότητα της ανώτατης εξουσίας μέσω της ψήφου των μαζών οι οποίες κατηχούνται από τα ΜΜΕ. Οι εκλογές θεωρούνται μέθοδος για την ομαλή εναλλαγή των ελίτ. Σε αυτό το πλαίσιο, η δραστηριότητα της κυβέρνησης των πεφωτισμένων (δηλαδή, των επαγγελματιών πολιτικών), οι οποίοι ερμηνεύουν και σφετερίζονται τη γενική βούληση, έγκειται στην αφ' υψηλού διαχείριση της χρήσης των πόρων και στον καθορισμό των κατάλληλων δημοσίων πολιτικών. Με αυτόν τον τρόπο, η δημοκρατία διατρέχει τον κίνδυνο να συρρικνωθεί σε μια περιοδική διενέργεια εκλογών. Κατ' αυτή την έννοια, δεν έχουμε προοδεύσει πολύ κατά τον τελευταίο αιώνα, μια που ο αυταρχισμός εξακολουθεί να υφίσταται κάτω από το τεχνοκρατικό ένδυμα που καθορίζει η μόδα της εποχής.

Οι διαδικασίες παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και της κουλτούρας, ιδιαίτερα αγαπητές στον νεοφιλελευθερισμό, μπορούν και αυτές να προκαλέσουν παράδοξες απαντήσεις και αυταρχικά αποτελέσματα, όπως η αύξηση του χάσματος μεταξύ των κοινωνικών ομάδων όσον αφορά το επίπεδο των εισοδημάτων, της εκπαίδευσης και των ευκαιριών, να ισχυροποιήσουν τον αιώνιο ανταγωνισμό μεταξύ των περιθωριοποιημένων και των ευνοημένων από τη δυτικοποίηση της κοινωνίας και να υποδαυλίσουν τοπικιστικές τάσεις. Με άλλα λόγια, η τόσο εγκωμιασμένη εποχή της παγκοσμιοποίησης και του εκσυγχρονισμού μπορεί να δώσει βήμα σε κινήματα ξεκάθαρα αναχρονιστικά και απρόβλεπτα στις συνέπειές τους. Ένα τέτοιο παράδειγμα θα μπορούσε να είναι η απόρριψη των οικονομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μια απόρριψη βασισμένη στον υποτιθέμενο μοναδικό χαρακτήρα και τις ιδιαίτερες αξίες κάθε κοινωνίας.

Η εικόνα που έχει ο πληθυσμός για τα κόμματα και τους πολιτικούς επηρεάζεται από ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα της θεσμικής προσέγγισης (*institucionalismo*), το οποίο αναφέρεται στη διανοητική και ηθική ποιότητα των ομάδων που διαχειρίζονται και εφαρμόζουν τις εκσυγχρονιστικές

μεταρρυθμίσεις. Η κοινή γνώμη, εκείνη την οποία μπορούμε να ονομάσουμε φωτισμένη, διαπιστώνει με έκπληξη ότι η πλειονότητα αυτών που τώρα δηλώνουν νεοφιλελεύθεροι αντιστοιχεί σε τμήματα των παλιών, κρατιστικών, αντιδημοκρατικών και αντιφιλελεύθερων ελίτ. Έχουν, βεβαίως, αλλάξει τον λόγο τους, εξακολουθούν όμως να αποτελούν την ίδια προνομιά του τάξου του παρελθόντος με τη νοοτροπία διαχείρισης των οικονομικών πόρων – αξίζει, όμως, επίσης να σημειωθεί ότι τώρα έχουν καλύτερη, κοσμοπολίτικη και τεχνική κατάρτιση. Οι σημερινές ελίτ, *δημοκρατικά νομιμοποιημένες*, έχουν καταφέρει να είναι ομάδες ιδιαίτερα αντάρκεις, αλαζονικές και κυνικές, κάτι που δεν θα ήταν απαραίτητα κακό εάν είχαν περιορισμένο πεδίο αρμοδιοτήτων, τιμότητα στη διαχείριση των αρμοδιοτήτων αυτών και ένα κάποιο ενδιαφέρον για τη σωστή λειτουργία των δημόσιων πραγμάτων. Αυτό που, αναμφίβολα, έχουν επιτύχει είναι η διάκριση μεταξύ ηθικής και πολιτικής, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό εάν εξεταστεί μακροπρόθεσμα.

V

Στην περιοχή των Άνδεων, οι κυβερνώντες και τα δημοκρατικά κόμματα μνηστήθηκαν με αρκετή επιτυχία τον οικονομικό φιλελευθερισμό των κρατών του Βορρά, υποτίμησαν όμως, με τον ίδιο τρόπο, τις πολιτικές αρετές που έκαναν σπουδαία αυτά τα κράτη. Υποτίμησαν το κριτικό και επιστημονικό πνεύμα της Δύσης και εισήγαγαν, χωρίς φραγμούς, την ανοησία που διαχέεται από τα ΜΜΕ, την εμπορευματοποίηση της καθημερινής ζωής και τις πιο εκλεπτυσμένες μεθόδους οικονομικής και τραπεζικής διαφθοράς. Για παράδειγμα, η κοινή γνώμη πιστεύει ότι οι επαγγελματίες πολιτικοί είναι άτομα με αρκετά περιορισμένο πολιτιστικό επίπεδο και με πολύ περιορισμένο ορίζοντα επιθυμιών: *potestas, pecunia y praestigium* (εξουσία, χρήματα και τιμές). Για την ακρίβεια, στα πλαίσια της δημοκρατίας οι πολιτικοί ηγέτες τείνουν να μοιάζουν στους τηλεπαρουσιαστές και τους ειδικούς στις δημόσιες σχέσεις, χωρίς καμία ένδειξη διανόησης και κριτικού πνεύματος. Οι πενιχρές τους γνώσεις είναι μάλλον επιφανειακές, ευκαιριακές και εύκολο να αντικατασταθούν. Η μεγαλύτερη ικανότητά τους έγκειται στο να πωλούν την κατάλληλη στιγμή –και σε πολύ καλή τιμή– αυτές τις ταπεινές ικανότητες σε ένα αφελές κοινό που δεν ζητάει και πολλά από αυτούς. Παραφράζοντας έναν κλασικό (Edward Gibbon), μπορούμε να πούμε ότι δεν χρειάζεται να υποθέσουμε υψηλούς στόχους –εκδημοκρατισμός της κοινωνίας– εάν στη

συμπεριφορά της τάξης των πολιτικών μπορεί να υπάρχει ένα απλό και ταπεινό κίνητρο: ο πλουτισμός μέσω της διαφθοράς.

Στο Περού, το πραξικόπημα του τότε προέδρου Alberto Fujimori, τον Απρίλιο του 1992, συνεπαγόταν τη διάλυση του κοινοβουλίου και του Ανωτάτου Δικαστηρίου, των δυο σωμάτων που έχαιραν του θαυμασμού και της στήριξης του μεγαλύτερου τμήματος του πληθυσμού. Το 'νέο' δικαστικό σώμα σχηματίστηκε εξ ολοκλήρου από παλιούς δικαστές και υπαλλήλους, των οποίων το επίπεδο της διαφθοράς θα αυξανόταν τα επόμενα χρόνια. Ταυτόχρονα, οι βουλευτές που εξελέγησαν μετά το 1992 εμφανίζουν τα ίδια ελαττώματα με τους προηγούμενους, επιπλέον της αξιοσημείωτης πτώσης του επιπέδου των δημοσίων συζητήσεων (Grompone 1996).¹³

Χωρίς αμφιβολία, η διαδικασία του εκδημοκρατισμού περιόρισε την παραδοσιακή πολιτική κουλτούρα του αυταρχισμού στα αστικά στρώματα με πρόσβαση στην εκπαίδευση και με ένα αποδεκτό επίπεδο εισοδημάτων. Οι κοινωνίες των Άνδεων υιοθέτησαν κάποιες από τις αξίες της αντιπροσωπευτικής, πλουραλιστικής και φιλελεύθερης δημοκρατίας και αποδέχθηκαν, αν και με επιφύλαξη, την οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Εντούτοις, η δημοκρατία κατέδειξε επίσης το φαινόμενο της διαφθοράς, το οποίο είχε εκπληκτικό μέγεθος και ισχύ. Η απογοήτευση των πολιτών έχει να κάνει με την αύξηση και τη δημοσιοποίηση της διαφθοράς κατά τα τελευταία χρόνια. Ο εκσυγχρονισμός δεν εξόρισε αυτά τα φαινόμενα, αλλά τα ενημέρωσε από τεχνική άποψη, και αυτό είναι το ανησυχητικό. Οι διαφορετικές πλευρές της υλικής προόδου μοιάζουν να ευνοούν εκλεπτυσμένες μεθόδους διαφθοράς, οι οποίες δεν θεωρούνται από τις τάξεις των πολιτικών ως κάτι αρνητικό, αλλά, επιπλέον, γίνονται ανεκτές με διακριτικότητα και αποτελεσματικότητα. Ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού αμφιβάλει ότι θα μπορούσε να τερματιστεί η διαφθορά εάν η υιοθέτηση πιθανών μέτρων εναντίον αυτής της μάστιγας βρισκόταν στα χέρια των πολιτικών, των γραφειοκρατών και των δικαστών που την εκμεταλλεύονται. Πώς μπορεί, για παράδειγμα, να εφαρμοστεί μεταρρύθμιση στη δικαστική εξουσία με τους ίδιους ανθρώπους, δηλαδή με τους δικαστικούς, που είναι υπεύθυνοι για την κατάσταση που επικρατεί;

Ο λαός αντιλαμβάνεται, για παράδειγμα, ότι η απόσταση μεταξύ των αξιώσεων που προπαγανδίζονται και των πραγματικών γεγονότων στην καθημερινή ζωή εκφράζεται με σαφήνεια σε εκείνους τους κρατικούς τομείς από όπου ξεκίνησαν οι πιο διαφημισμένες εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις. Είναι πιθανό ο λαός να έχει κουραστεί από τις κλασικές προτάσεις για

την ψήφιση νόμων και την αναδιοργάνωση των γραφειοκρατικών μηχανισμών, σάμπως αυτό να είχε οποιαδήποτε επίπτωση στην πραγματική λειτουργία των οργάνων του κράτους και στους κανόνες συμπεριφοράς των δημοσίων υπαλλήλων. Οι πολίτες έχουν κουραστεί από αυτές τις οδηγίες που υποτίθεται ότι κάνουν πιο ανθρώπινο ή δημοκρατικό το οικονομικό μοντέλο, χωρίς να δηλώνεται με σαφήνεια το πώς, οδηγίες που ακούγονται ευχάριστα και δεν υποχρεώνουν κανέναν. Η μεταρρύθμιση των εξουσιών του κράτους με όρους διοικητικού επανασχεδιασμού, πληροφορικού εξοπλισμού και τροποποίησης των οργανογραμμάτων και των λοιπών λεπτομερειών –που συνιστούν, δυστυχώς, την κεντρική ασχολία των σύγχρονων κυβερνητικών ελίτ– μπορεί να οδηγήσει, όπως υποστήριξε ο Carlos M. Vilas, στο λεγόμενο *σύνδρομο του Πανταλέοντα*: μια ξεκάθαρα αποτελεσματική διαχείριση στην υπηρεσία μιας παράλογης εντολής. ‘Αυτό που δεν δίνουν η ιστορία και η δομή, ούτε το Harvard μπορεί να το προσφέρει’ (Vilas 2001: 193). Αυτός ο μιμητικός και επιφανειακός εκσυγχρονισμός γίνεται πιο εμφανής στις μεταρρυθμίσεις των πολιτικών κομμάτων, της δημόσιας διοίκησης και των βουλευτών. Συνεχίζοντας μια τάση που μοιάζει να είναι παγκόσμια, η δραστηριότητα που συνήθως καλούμε πολιτική είναι απαλλαγμένη από προγραμματικά στοιχεία, ελεύθερη από πραγματικές εμπειρίες και θεωρητικές απόψεις. Είναι μια εξέλιξη που δεν υπόσχεται τίποτε θετικό για τη λογική συνύπαρξη των θνητών στο μέλλον.

Ο λαός, όσο αφελής και αν είναι –και είναι σε μεγάλο βαθμό–, αντιλαμβάνεται την τεράστια απόσταση μεταξύ υποσχέσεων και πραγματικότητας. Εργάζεται και προοδεύει με αργό ρυθμό δίπλα και, μερικές φορές, κόντρα στην κρατική πρακτική. Ένα από τα μεγάλα πλεονεκτήματα των δημοκρατικών-φιλελεύθερων καθεστώτων που εγκαθιδρύθηκαν εδώ και είκοσι έτη –το μεγαλύτερο, ίσως– είναι ότι το κράτος επεμβαίνει λιγότερο στις δραστηριότητες των πολιτών. Αποτελεί πραγματική πρόοδο το γεγονός ότι η γραφειοκρατία τους αφήνει στην ησυχία τους. Ο λαός εκδηλώνει τη δυσανεξία του για την πολιτική με διάφορους τρόπους: όλο και μεγαλύτερη αποχή,¹⁴ συχνή αλλαγή εκλογικών προτιμήσεων, αντικατάσταση των επαγγελματιών πολιτικών από αθλητές, τραγουδιστές, μοντέλα και τηλεπαρουσιαστές, ανάδειξη κομμάτων χωρίς ιδεολογία και παράδοση και αντικατάσταση του πολιτικού-ιδεολογικού ενδιαφέροντος από ακατάσχετο καταναλωτισμό. Τέλος, δεν αποτελεί σύμπτωση ότι ορισμένα θέματα σχετικά με τις μεγάλες προοπτικές απουσίαζαν από τις τελευταίες γενικές εκλογές και τις δημόσιες συζητήσεις, όπως η καταστροφή των τροπικών δασών, η μόλυνση του αστικού

περιβάλλοντος, η ανεξέλεγκτη δημογραφική αύξηση, η ανασφάλεια των πολιτών ή η κατάργηση της υποχρεωτικής στράτευσης.

VI

Συμπερασματικά: είναι πιθανό ο πληθυσμός των κρατών στις Άνδεις να αντιλαμβάνεται τα πολιτικά κόμματα ως ενώσεις διακριτικής παραβατικότητας, δηλαδή ως αρνητικά στοιχεία που δεν μπορούν να εξαφανιστούν από το πρόσωπο της Γης, που με κάποιο τρόπο ανήκουν στην ανθρώπινη φύση και απέναντι στα οποία πρέπει να έχει κανείς πραγματιστική και υποτακτική συμπεριφορά, όπως αυτή που έχει ο κοινός πολίτης απέναντι σε δυσάρεστα, πλην όμως αναπόφευκτα φαινόμενα, όπως τα γραφεία τελετών και η αποκομιδή των σκουπιδιών!

Μετάφραση από τα ισπανικά:

Σταύρος Σκρίνης

Σημειώσεις

1. Σχετικά με τη μαζική ανοησία που αυξάνεται από τα ΜΜΕ, κυρίως από την τηλεόραση, βλ. Sartori (1998) και Giddens (2000).
2. Για παράδειγμα, βλ. Mainwaring & Scully (επ.) 1995.
3. Είναι ήδη τεράστια η βιβλιογραφία σχετικά με τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού στη Λατινική Αμερική. Ένα από τα πιο σημαντικά έργα είναι η μονογραφία του Martín Lauga (1999).
4. Για αυτή τη θεματική, βλ. το υπέροχο έργο του Waldmann (2002).
5. Αυτή ήταν κατά λέξη η άποψη που εξέφρασε ο τότε Γ.Γ. του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών, Galo Plaza, πρώην πρόεδρος του Εκουαδόρ, στην πρώτη Συνέλευση του Ο.Η.Ε. για το περιβάλλον (Στοκχόλμη, 1972), άποψη που συγκεντρώνει μέχρι και σήμερα ομοφωνία πέρα από πολιτικές ιδεολογίες, βλ. *AMERICAS*. (Washington), τόμ. 24: 9, Σεπτέμβριος 1972, σ. 3.
6. Για τη διαφορά μεταξύ αυτόχθονων και Ινδιάνων, βλ. Lavaud 1992.
7. Για το Εκουαδόρ, βλ. Sanchez-Parga (1999) και Quintero (1997). Για την επονομαζόμενη 'Εθνική Επανάσταση' στη Βολιβία (1952) και την πολιτική κουλτούρα της, βλ. Gamboa Rocabado (2001). Για το Περού, βλ. Matos Mar (1984), Degregori (1984) και MacClintock & Lowenthal (επ.) (1983).
8. Για μια διαφορετική άποψη σχετικά με τη Βολιβία, βλ. Irurozqui (1994) και Larson (2001, 35 κ.ε.).
9. Σχετικά με την περίπτωση της Βολιβίας, πολλές από τις πιο κάτω απόψεις βασίζονται σε δύο πρόσφατες μεγάλες δημοσκοπήσεις που σχεδιάστηκαν με σκοπό την καταγραφή της πολιτικής κουλτούρας στη χώρα, βλ. Lazarte (2000) και Seligson (2001).

10. Τα στοιχεία του Lazarte περί υποστήριξης της δημοκρατίας ταυτίζονται με τα στοιχεία της έρευνας του Seligson.

11. Η τάση είναι ίδια και στην έρευνα του Seligson, κυρίως όσον αφορά το χαμηλό επίπεδο ανεκτικότητας που εκφράζουν οι Βολιβιανοί (Seligson 2001, 19).

12. Το επίπεδο ανεκτικότητας δεν είναι μόνο πολύ χαμηλό σε απόλυτους όρους, αλλά και σε σχετικούς, συγκρινόμενο με τα υπόλοιπα κράτη της Λατινικής Αμερικής (Seligson 2001, 18, 76, 81).

13. Στη δημόσια διοίκηση και στους βουλευτές κυριαρχεί η λιγότερο ή περισσότερο σίγουρη προσοδοθηρία (rent-seeking), αντί για έσοδα προερχόμενα από επιχειρηματικές πρωτοβουλίες είτε πρωτότυπες ή απλά σύμφωνες με διαφανή πολιτική δραστηριότητα. Η έρευνα γύρω από αυτό το παγκόσμιο φαινόμενο έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η προσοδοθηρία αποτελεί μια από τις βασικές πηγές διαφθοράς, ιδίως στη Λατινική Αμερική, βλ. Pritzl 1997.

14. Δεν έχουν φτάσει όλα τα λατινοαμερικανικά έθνη τους δείκτες της Αϊτής, όπου η εκλογική αποχή έφτασε το 97% (sic) τον Απρίλιο του 1997. Υπάρχει, όμως, παντού τάση προς αυτή την κατεύθυνση (Antonin 1998, 31).

Βιβλιογραφικές αναφορές

AMERICAS (1972) Washington, τόμ. 24:9, Σεπτέμβριος.

Antonin A. (1998), *Haití: un pueblo desesperado*, στο *NUEVA SOCIEDAD*, 154, Μάρτιος-Απρίλιος.

Degregori C. I. (1984), *Mundo andino, movimiento popular e ideología*, στο συλλογικό έργο: Altamirano G., *Mundo andino y region*, Lima: Universidad de San Marcos.

Gamboa Rocabado Fr. (2001), *La perspectiva profunda: mirando una vez más a la Revolución Nacional de 1952*, στο: Gamboa, *Itinerario de la esperanza y el desconcierto. Ensayos sobre política, sociedad y democracia en Bolivia*, La Paz: Muela del Diablo.

García Hamilton J. I. (1998), *El autoritarismo hispanoamericano y la improductividad*, Buenos Aires: Sudamericana.

Giddens A. (2000), *Un mundo desbocado. Los efectos de la globalización en nuestras vidas*, Buenos Aires: Taurus.

Grompone R. (1996), *El reemplazo de las élites políticas en el Perú*, στο: *NUEVA SOCIEDAD*, 144, Ιούλιος-Αύγουστος, σ. 114-125.

Haring Cl. (1972), *El imperio español en América*, Buenos Aires: Solar/Hachette.

Hawthorn G. (2002), *Liberalization and Democracy in Latin America*, στο: *Estudios Interdisciplinarios de América Latina y el Caribe* (Tel Aviv), τόμ. 13:1, Ιανουάριος-Ιούνιος.

- Irurozqui M. (1994), *La armonía de las desigualdades. Elites y conflictos de poder en Bolivia*, Cusco: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Centro Bartolomé de Las Casas.
- Larson Br. (2001), *Indios redimidos, cholos barbarizados: imaginando la modernidad neocolonial boliviana*, στο: Cajías D.- Cajías M.- Carmen Johnson -Iris Villegas (επιμ.), *Visiones de fin de siglo. Bolivia y América Latina en el siglo XX*, La Paz: IFEA / Coordinadora de Historia / Embajada de España en Bolivia.
- Lauga M. (1999), *Demokratietheorie in Lateinamerika. Die Debatte in den Sozialwissenschaften*, Opladen: Leske + Budrich.
- Lavaud J.-P. (1992), De l'indigénisme à l'indianisme: le cas de la Bolivie, σε: *Problemes d'Amérique Latine*, 7, Οκτώβριος-Δεκέμβριος, σ. 63-82.
- Lazarte J. R. (2000), *Entre dos mundos. La cultura política y democrática en Bolivia*, La Paz: Plural.
- MacClintock C. - Lowenthal A. F. (επιμ.) (1983), *The Peruvian Experiment Reconsidered*, Princeton: Princeton U. P.
- Mainwaring S. - Scully T. (επιμ.) (1995), *Building Democratic Institutions. Party Systems in Latin America*, Stanford: Stanford U. P.
- Matos Mar J. (1984), *Desborde popular y crisis de Estado*, Lima: IEP.
- Mayorga F. (2002), *Neopopulismo y democracia. Compadres y padrinos en la política boliviana (1988-1999)*, Cochabamba/La Paz: CESU/Plural.
- Merkel W. (1999), *Defekte Demokratien*, στο: Merkel W. - Busch Andreas (επιμ.), *Demokratie in Ost und West. Für Klaus von Beyme*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Mols M. (1981), *Mexiko im 20. Jahrhundert. Politisches System, Regierungsprozess und politische Partizipation*, Paderborn etc.: Schöningh.
- Pietschmann H. (1985), Estado colonial y mentalidad colonial: el ejercicio del poder frente a distintos sistemas de valores en el siglo XVIII, σε: Antonio Annino et al., *América Latina: dallo stato coloniale allo stato nazionale*, τόμ. II, Turín: Angeli.
- Pritzl R. F. J. (1997), *Korruption und Rent-Seeking in Lateinamerika. Zur Politischen Ökonomie autoritärer politischer Systeme*, Baden-Baden: Nomos.
- Quintero R. (1997), *Mito del populismo: análisis de los fundamentos del Estado ecuatoriano moderno*, Quito: Abya-Yala/Universidad Andina Simon Bolívar.

- Sánchez-Parga J. (1999), *Cultura política en la sociedad ecuatoriana*, Quito: Abya- Yala/ILDIS
- Sartori G. (1998), *Homo videns. La sociedad teledirigida*, Madrid: Taurus.
- Seligson M.A. (2001), *La cultura política de la democracia en Bolivia: 2000*, La Paz: Universidad Catolica Boliviana/USAID/Encuestas y Estudios.
- Tibi B. (1996), *Im Schatten Allahs. Der Islam und die Menschenrechte*, Munich: Piper.
- Véliz Cl. (1980), *The Centralist Tradition of Latin America*, Princeton: Princeton U. P.
- Vilas C.M. (2001), El síndrome de Pantaleon. Política y administracion en la reforma del Estado y la gestion de gobierno, σε: *Revista de Ciencias Sociales* (Maracaibo), τόμ. VII:2, Μάιος-Αύγουστος.
- Waldmann P. (2002), *Der anomische Staat. Über Recht, öffentliche Sicherheit und Alltag in Lateinamerika*, Opladen: Leske + Budrich.